

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено комплексному дослідженню становлення та розвитку особистості в умовах мультикультурного середовища, обґрунтовано вплив соціального виховання на процес її етнічної соціалізації. Виділено й описано характерні особливості мультикультурного середовища, охарактеризовано основні аспекти його соціалізуючого впливу на особистість. Авторський погляд буде цікавим для фахівців у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи та практичної психології.

Ключові слова: мультикультурне середовище, особистість, етнічна соціалізація, культура міжетнічних відносин, соціальне виховання.

Як відомо, людина – істота колективна, тому відчуття належності до певної соціальної групи, з якою вона себе ідентифікує, має для кожної людини виняткове значення. Усе більша кількість вчених вважає, що проблема безетнічності фактично є проблемою безсоціальності і навіть антисоціальності. Саме тому пріоритетними завданнями соціального виховання у сучасних умовах є етнічна та міжетнічна соціалізація особистості, виховання культури міжетнічних відносин та мультикультурності. Адже «однією з особливостей сучасного суспільного розвитку є інтеграційні процеси в усіх сферах життя. Все більш популярними й реальними стають ідеї про те, що виховання і освіта повинні бути спрямовані на усвідомлення єдності світової спільноти» [7, с. 212].

Особливо важливо це для нашої країни, яка є мультикультурною державою. Так, в сучасній Україні спостерігається активне становлення різних культурних (зокрема, етнічних) громад – татарської, єврейської, польської, чеської, грецької, громади ромів та інших, які традиційно існували на цих теренах. «Проте виникають і нові культурні спільноти – бурятські, в'єтнамські, китайські. Тільки на території Тернопільської області сьогодні проживають представники 85 національностей. Найчисленнішими громадами є: польська, російська, білоруська, молдавська, вірменська, німецька, татарська, єврейська, азербайджанська» [6, с. 22].

Мультикультурність, як співжиття людей з різними культурними ідентичностями в єдиному просторі різноманітних культурних утворень на фоні процесів протистояння, комунікації та взаємообміну є чи не найголовнішою ознакою сьогоденного світу. «Причому, на відміну від попередніх епох, для мультикультурності у XXI ст. характерним є те, що вона: стає фактором напруження у глобалізованому світі, оскільки із розвитком засобів комунікації та транспорту, виходом людини на планетарні масштаби у власній діяльності, світ перетворюється на «велике село», у якому доводиться контактувати із представниками інших культурних утворень, що часто породжує протиріччя на світоглядно-ціннісному, комунікаційному, побутовому рівнях; призводить до

порушення єдності в загальносвітових масштабах, так як на фоні викликів, що стоять перед людством в наш трансформаційний час, це може нести значні загрози» [2, с. 8]. Саме тому сьогодні, щоб стати повноцінними членами суспільства, побудованого на різноманітті, сприймати й втілювати загальнолюдські цінності толерантності та поваги до прав людини, люди повинні вийти за жорсткі рамки власної ідентичності.

Проблема становлення особистості в умовах мультикультурного середовища неодноразово виступала предметом наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених, а саме: Ф. Бацевича, В. Борисенкова, З. Гасанова, М. Геворкяна, О. Гриви, Ю. Давидова, Н. Іванець, М. Кузьміна, В. Макаєва, Л. Супрунової та ін.

Метою нашого статті є теоретично обґрунтувати роль соціального виховання у етнічній соціалізації особистості в умовах мультикультурного середовища.

Життєдіяльність мультикультурного середовища, як правило, зумовлюється етносоціальними процесами, що в ньому відбуваються. Погоджуємось з позицією Ф. Бацевича, який трактує етносоціальні процеси як «зміни у складі й способі життя певного етносу, а також ті зміни, що відбуваються навколо нього (в соціальному середовищі, в стосунках з іншими етносами, всередині його структурних елементів), що зумовлюють суттєві зрушення в бутті, розвитку, функціонуванні означеного етносу» [1, с. 36]. До основних різновидів «етносоціальних процесів відносимо: еволюційні процеси (зумовлені соціально-економічними й політико-культурними факторами та визначаються економіко-господарськими, історико-політичними, природно-географічними й геополітичними чинниками: тимчасові міграції етносу або частини його на нові території, освоєння етносом нових земель, приєднання однією державою частини території іншої та переміщення туди частини свого населення); трансформаційні процеси (викликані взаємодією різних етнічних спільностей та спричинюють зміни в самосвідомості етносу або його частини, включення окремих груп його до складу інших етносів і навіть припинення існування одного етносу та появу на його місці нового: утворення діаспор; створення і розпад державно-політичних формувань і пересування в межах нових кордонів різноетнічних груп населення; війни та міжнародні конфлікти, які завершуються приєднанням інших територій і зміною меж проживання різних етносів)» [5, с. 318].

Вважаємо за необхідне також зазначити, що будь-які етносоціальні процеси, як еволюційні так і трансформаційні, призводять до важливих змін в етнічних спільнотах, а саме: етнічної консолідації (пов'язана з об'єднанням в єдине ціле розрізнених груп одного і того ж етносу, кожна з яких хоча й зберігала до моменту консолідації основні риси етносу, проте між ними були істотні відмінності в обрядах та звичаях, для кожної з них був характерний свій мовний діалект); етнічної асиміляції («розчинення» одного народу або частини його в середовищі іншого, стирання етнічних особливостей одного етносу або його частини і освоєння ним мови, культури та звичаїв того етносу, в межах якого він асимілюється); етнічного поділу (розрізняють два типи – етнічна парціація (розподіл єдиного раніше етносу на кілька більш-менш рівних частин) та етнічна

сепарація (відділення від якого-небудь народу його частини (звичайно порівняно невеликої), що згодом перетворюється в самостійний етнос) [1; 4; 8].

Будь-яке мультикультурне середовище постійно перебуває під впливом певних факторів. На думку А. Солодкої, до них слід віднести: «історичні фактори, які зумовлюють як особливості культурного розвитку народу, так і специфіку його відносин з іншими народами (наприклад, насильницьке включення народу до складу тієї чи іншої держави може надовго зберігатися в його історичній пам'яті та в кризових ситуаціях загострюватися); соціально-політичні фактори (наприклад, політика, спрямована на задоволення інтересів одного етносу, викликає невдоволення інших; відмінності в рівні соціально-економічного розвитку призводять до зростання міжетнічної напруженості навіть у розвинених країнах, в той же час рівні можливості народів в економічній, політичній, освітній та інших сферах життя суспільства сприяють встановленню дружніх, партнерських відносин між народами)» [7, с. 214]. Поряд з цим, вбачаємо за необхідне до означених факторів віднести і власне культурні фактори, які, в силу обставин, можуть служити як підставою для неприязного, ворожого, зневажливого ставлення до народів, так і для толерантності, поваги, визнання їхньої рівноцінності та рівноправності з усіма іншими.

Усі перелічені нами фактори не просто впливають на життєдіяльність мультикультурного середовища, а й визначають форми міжетнічної взаємодії. До цих форм відносимо: «асиміляцію (повне засвоєння одним народом культури іншого (мирний або як наслідок завоювання), в результаті чого відбувається зміна і навіть втрата етнічної приналежності); дискримінацію (обмеження або позбавлення прав й свобод інших етнічних груп привілейованими шляхом заборони на професії, утрудненого доступу до освіти, гіршого матеріального становища тощо); етнокультурну ізоляцію (виключення або зведення до мінімуму спілкування окремих народів з представниками інших культур); культурний плюралізм (найпозитивніша форма міжетнічної взаємодії, що знаходить своє вираження в рівноправності народів, яким надається безперешкодна і законодавчо закріплена можливість реалізації їх культурного потенціалу)» [7, с. 214].

Дієвість означених форм міжетнічної взаємодії в умовах мультикультурного середовища відбувається завдяки етнічній соціалізації особистості та вихованню у неї культури міжетнічних відносин. Етнічна соціалізація (етнізація) – це процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання [2; 4; 7]. Варто зазначити, що І. Зверевою подається визначення міжетнічної соціалізації, як «входження представника певного етносу у систему відносин з іншими етносами рідної країни, світу, або процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності у ході взаємодії, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями» [4, с. 259]. Оскільки у процесі міжетнічної соціалізації виховується культура міжетнічних відносин, а етносоціальні норми поведінки відтворюються у досвіді реальних відносин представників різних

етносів і засвоюються особистістю, то для посилення її результативності, на наш погляд, необхідно сформувати у особистості уявлення про історію, культуру, звичаї та традиції усіх етносів, представники яких живуть на території України. Це допоможе зруйнувати консервативні негативні етнічні стереотипи, оскільки висвітлюватиме морально-естетичні риси представників різних етносів. Вважаємо, що особливо необхідними при цьому є знання про моральні норми і якості, які виступають регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгоджують дії та вчинки людей.

Що стосується культури міжетнічних відносин, то у широкому розумінні – це своєрідна духовно-моральна система, спрямована, з одного боку, на розвиток творчого потенціалу етносу, з іншого боку, – на взаємодію із надбаннями інших етносів та опанування загальнолюдських цінностей; це система духовно-моральних ідей, уявлень й переконань, соціальних почуттів і ставлень, форм та способів поведінки, специфічних видів діяльності, які здійснюються на основі спільності інтересів і потреб з метою покращення взаєморозуміння та взаємодії між різними етносами, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями [1; 4; 6]. У вузькому розумінні «культура міжетнічних відносин – це духовно-моральна, духовно-психологічна якість особистості, здатної до активної та ефективної життєдіяльності у мультикультурному середовищі» [1, с. 68].

На основі аналізу ряду праць О. Гриви, О. Гуренко, Т. Спіріної та інших науковців можемо стверджувати, що виховання в особистості культури міжетнічних відносин передбачає насамперед: формування у неї ставлення до мультиетнічності як до загальної, об'єктивної, неминучої реальності, до того ж реальності позитивної, оскільки мультиетнічність певного національного цілого має ту перевагу, що створює умови для взаємозбагачення етносів досвідом освоєння природи, формування соціальних зв'язків, розгортання культурного простору тощо; формування гуманного ставлення до представників різних етносів, їхньої історії й культури, того внеску, який зробив той чи інший етнос у розвиток матеріальної й духовної культури, прогресивний розвиток людства; формування у неї системи ціннісних орієнтацій, етичних настанов на контакти із представниками інших етносів; опанування особистістю знань про етноси та міжетнічні відносини; виховання поваги до почуття честі й гідності представників інших етносів; толерантного ставлення до інших поглядів і переконань, тактовності в оцінці традицій, звичаїв, ритуалів різних етносів; розвиток в особистості умінь й навичок міжетнічної взаємодії, намагання самоудосконалюватися у цій діяльності; формування умінь та навичок подолання особистісно-психологічних бар'єрів у спілкуванні, попередження ситуацій, які викликають емоційну напруженість у відносинах представників різних етносів, запобігання конфліктним ситуаціям; залучення до спільних для етносів моделей і норм поведінки [2; 3; 8].

Погоджуємось із А. Солодкою, що виховання в особистості культури міжетнічних відносин є складовою її соціального виховання, та з І. Зверевою, що соціальне виховання особистості – це система соціально-педагогічних заходів спрямованих на її становлення, реалізацію її духовного потенціалу, гуманізацію її відносин з іншими членами соціуму. У суспільстві, як правило, йдеться про

систему соціального виховання – відносно стійку сукупність цінностей і норм, а також організоване поєднання людей відповідно до просторово-часових зв'язків. Як система, соціальне виховання включає інформаційно-енергетичні ресурси та просторово-часові компоненти функціонування. До основних напрямів соціального виховання відносимо: моральне, духовне, розумове, фізичне, статеве, трудове виховання та ін. При цьому хочемо зазначити, що в основі процесу соціального виховання лежать такі важливі принципи, як: науковості, гуманізму, послідовності, комплексності, цілеспрямованості, наступності, природовідповідності, народності та ін. [2; 3; 8].

Однією з умов ефективності процесу соціального виховання в умовах мільтикультурного середовища є кваліфікована робота фахівця – соціального педагога. Метою соціально-педагогічної роботи в мультикультурному середовищі є формування мультикультурної єдності усіх членів соціуму, незважаючи на їхню належність до різних культур, яка ґрунтується на взаєморозумінні, взаємоповазі та взаємодопомозі, шляхом налагодження механізмів підтримки демократичних принципів у міжкультурному діалозі та впровадження моделі мультикультурної демократії в умовах світової глобалізації. Означена мета конкретизується у наступних завданнях: формування в індивідуальній свідомості відповідних мультикультурному товариству ціннісних орієнтацій та уявлень; оптимізація процесу соціальної адаптації індивіда в умовах мультикультурного середовища; формування соціальної ідентичності; попередження розвитку соціальної фрустрації індивіда; формування комунікативної компетентності індивіда та запобігання маргіналізації особистості [2; 5; 6].

Враховуючи мультикультурність сучасного соціуму, виділяємо такі «напрями соціально-педагогічної роботи в його межах: організація середовища, що має метою поліпшення координації діяльності різних етнічних груп; розвиток середовища, спрямований на надання допомоги етнічним групам, аби вони мали змогу активно брати участь у житті країни, у виробленні та реалізації тих рішень, які так чи інакше їх стосуються; соціальне планування, яке має на меті аналіз соціальних умов, постановку цілей та оцінку діяльності етнічних груп; запровадження програм, спрямованих на налагодження контактів між етнічними групами та корінним населенням; політична активність етнічних груп, спрямована на вирішення наболілих питань, що безпосередньо стосуються захисту їхніх інтересів та боротьби з проявами расизму; розвиток жіночого руху задля поліпшення становища жінок та подолання дискримінації за ознаками статі; догляд за місцем проживання, який орієнтований на розвиток соціальних зв'язків, волонтерських служб та організацій груп самопомоги» [2, с. 13-14]. Усі означені напрями соціально-педагогічної роботи будуть успішно реалізовані за умови ефективного соціального виховання як корінного населення даної території, так і членів етнічних груп, що на ній проживають.

Виходячи із зазначеного, приходимо до висновку, що головними принципами організації соціальним педагогом процесу соціального виховання в умовах мультикультурного середовища є: індивідуальна допомога у ліквідації конфліктних і критичних ситуацій у соціальній взаємодії особистості, її ціннісному становленні та розвитку індивідуально-творчих начал; групова

підтримка особистості та її мікросередовища у фізичному, психічному, соціальному розвитку; громадський захист права особи на достойне життя у суспільстві незалежно від індивідуальних особливостей, фізичного та розумового розвитку, соціального статусу; практична діяльність щодо збереження здоров'я у соціальному мікросередовищі; послідовний розвиток екологічної, соціальної, особистісної, професійної компетентності особистості; організація різноманітної соціально адекватної групової дозвіллевої діяльності (фізичної, пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практичної, індивідуально-творчої); забезпечення і підтримка успішної суб'єкт-суб'єктної взаємодії підростаючого покоління в соціокультурному просторі; забезпечення готовності кожної особи до відповідальної самоорганізації власного життя і власної особистості шляхом організації соціального досвіду і спілкування у контактній групі; допомога у створенні таких умов життєдіяльності у мікросередовищі, за яких не дивлячись на фізичні недоліки, життєві кризи, особистісну життєву втрату людина може жити, зберігаючи відчуття власної гідності і поваги до себе з боку оточуючих; реадаптація людини у змінному соціумі за допомогою зростання ступеня її самостійності і самоконтролю ситуації.

Використана література:

1. Бацевич Ф. С. *Словник термінів міжкультурної комунікації* / Ф. С. Бацевич ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Довіра, 2007. – 207 с.
2. Грива О. А. *Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей та молоді в умовах полікультурного середовища : монографія* / Грива О. А. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 228 с.
3. Гуренко О. І. *Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів : теоретико-методичний аспект : [монографія]* / О. І. Гуренко. – Бердянськ. : Видавель Ткачук О.В., 2014. – 588 с.
4. Зверева І. Д. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
5. Oleksiuk N.S. *The role of sociocultural activity in the socialization process of personality* / N. S. Oleksiuk // *Problems of development modern science: theory and practice : Collection of scientific articles*. – EDEX, Madrid, Espasa, 2016. – P. 318–321.
6. Oleksiuk Nataliya. *Виховання в молоді культури міжетнічних відносин як важливий напрям роботи соціального педагога* / N. Oleksiuk // *Social Work and Education*. – Vol. 4, No. 2., 2017. – pp. 22–32.
7. Солодка А. *Полікультурне виховання та освіта – крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір* / А. Солодка // *Зб. праць*. – Миколаїв : МДУ, 2005. – С. 212–217.
8. Спіріна Т. П. *Социокультурная деятельность как средство формирования жизненных ценностей молодежи в свободное от учебы время*. / Т. П. Спіріна // *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка (11)* / Голова редакційної ради В. В. Грещук. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 138–145.

ОЛЕКСЮК НАТАЛІЯ СТЕПАНОВНА. Социальное образование как основа этнической социализации личности в условиях многокультурной среды.

Статья посвящена исследованию процессов формирования и развития личности, влияния социального воспитания на её социализацию в условиях многокультурного общества. Выбраны и описаны характерные черты многокультурного общества, выделены основные аспекты его влияния на личность. Взгляд автора может заинтересовать специалистов в области социальной педагогики, социальной работы и психологии.

Ключевые слова: многокультурная среда, личность, этническая социализация, культура межнациональных отношений, социальное воспитание.

OLEKSIUK NATALIYA. Social education as the basis of the ethnic socialization of personality in terms of multicultural environment.

The article is devoted to a comprehensive exploration of the formation and development of the personality in terms of multicultural environment, reasonably influence of social education on the process of socialization. Selected and described the characteristic features of the multicultural environment, highlighted the main aspects of his influence on personality. Editorials will be interesting for specialists in the field of social pedagogy, social work and psychology.

Key words: multicultural environment, identity, ethnic socialization, culture of interethnic relations, social education.

УДК 37.015.31 : 316.61-053.4

Остряньська О.А.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГАМИ ТРАДИЦІЙ І РИТУАЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСОБУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті висвітлено передовий педагогічний досвід творчої співпраці педагогів Інституту проблем виховання НАПН України з вихователями експериментальних майданчиків із упровадження актуальної проблеми соціалізації дітей старшого дошкільного віку шляхом використання традицій і ритуалів. Презентовано результати творчого доробку науковців і практиків щодо створення елементів навчально-методичного комплексу для формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників. На основі аналізу результатів експериментальної роботи підтверджено, що новизна та змістовність науково-методичних заходів ІПВ НАПН України на експериментальних майданчиках є простором для інноваційного розвитку педагогічних колективів із теми «Формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі».